

บทที่ ๓

การดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจังหวัดนครสวรรค์

ในการศึกษาการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล จังหวัดนครสวรรค์ ครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาความเป็นมาประชาชนประจำตำบลของจังหวัดนครสวรรค์ไปตามลำดับ

๓.๑ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

"พระสังฆาธิการ"เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เริ่มใช้มา แต่ พ.ศ.๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบันโดยมีกฎหมายตราฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการกำหนดนามเป็นครั้งแรกโดยเปลี่ยนคำว่า "พระคณาธิการ" มาเป็น "พระสังฆาธิการ" ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินกิจการคณะสงฆ์รวมคำว่า "พระ" "สังฆ" และ "อธิการ" เป็น "พระสังฆาธิการ" แปลตามรูปศัพท์ว่า "พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์" พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง" ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่าหมายถึง "พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์" มีตำแหน่งดังนี้

๑. เจ้าคณะใหญ่
๒. เจ้าคณะภาคหรือเจ้าคณะภาค
๓. เจ้าคณะจังหวัดหรือเจ้าคณะจังหวัด
๔. เจ้าคณะอำเภอหรือเจ้าคณะอำเภอ
๕. เจ้าคณะตำบลหรือเจ้าคณะตำบล
๖. เจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสผู้ช่วยเจ้าอาวาส^๑

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมายและครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัดส่วนรองเจ้าคณะรองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสจะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่งก็เพราะได้รับการมอบหมายจึงบัญญัตินามว่า "พระสังฆาธิการ" ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักรส่วนเลขาธิการเจ้าคณะ และเลขาธิการรองเจ้าคณะหาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการ

^๑กฎหมายตราฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖).

จากความหมายข้างต้นพระสังฆาธิการจึงหมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าคณะใหญ่

๒. เจ้าคณะภาครองเจ้าคณะภาค

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์^๒ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การปฏิบัติงานพระพุทธศาสนาโครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์” คำว่าพระสังฆาธิการมาจากคำว่า “สังฆ” และ “อธิการ” เป็นพระสังฆาธิการแปลตามรูปศัพท์ว่าพระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์หรือพระภิกษุผู้ทำงานในคณะสงฆ์โลกมีอำนาจเต็มตามหน้าที่ซึ่งหมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์

กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ^๓ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา” ว่าพระสังฆาธิการจึงเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์กฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ โดยกำหนดตำแหน่งพระภิกษುದำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้ได้แก่ ระดับเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายคณะสงฆ์กฎหมายนิติคำสั่งประกาศของมหาเถรสมาคมครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัดพระสังฆาธิการ จึงมีลักษณะความเป็นผู้นำในการพัฒนาพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในหมู่บ้านและในชุมชนโดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของพระสังฆาธิการพระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมายกฎหมายเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบคำสั่งมติประกาศและพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชมีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์จัดการและพัฒนาศาสนศึกษาการศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุสามเณรดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยให้พระภิกษุสามเณรมีจริยาวัตรทั้งดงามประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมพระวินัยนับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรมีให้ออกจากพระธรรมวินัยและพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษาจัดการวัดและสมบัติของวัดให้เป็นไป

^๒ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, โครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

^๓ กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐).

ด้วยความเรียบร้อยปกครอง และสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและเป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลกรรมภาวนาการศรัทธาการระบุดึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไปก็จะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญเนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักงานเจ้าคณะภาค ๔ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์” ว่าสำนักงานเจ้าคณะภาค ๔ ได้ระบุความสำคัญของพระสังฆาธิการว่าเป็นผู้ขับเคลื่อนการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนาให้ปฏิบัติถูกต้องเป็นประโยชน์ทั้งงานการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการการศึกษาสงเคราะห์และการสาธารณสงเคราะห์

ดังนั้นพระสังฆาธิการจึงเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและสร้างศรัทธาของพระพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนาและ “พระสังฆาธิการ” เป็นคำรวมตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มใช้มาแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบันโดยมีกฎหมายตราฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการกำหนดนามเป็นครั้งแรกโดยเปลี่ยนคำว่า “พระหาธิการ” มาเป็น “พระสังฆาธิการ” ให้สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินกิจการคณะสงฆ์รวมคำว่าพระ “สังฆ” และ “อธิการ” เป็น “พระสังฆาธิการ” แปลตามรูปศัพท์ว่า “พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์” “พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง” ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่าหมายถึง “พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” มีตำแหน่งดังนี้

- ๑) เจ้าคณะใหญ่
- ๒) เจ้าคณะภาค
- ๓) รองเจ้าคณะภาค
- ๔) เจ้าคณะจังหวัด
- ๕) รองเจ้าคณะจังหวัด
- ๖) เจ้าคณะอำเภอ
- ๗) รองเจ้าคณะอำเภอ
- ๘) เจ้าคณะตำบล

“สำนักงานเจ้าคณะภาค๑๖, คู่มือปฏิบัติการคณะสงฆ์, (สุราษฎร์ธานี : สำนักงานเลขาธิการภาค ๑๖ วัดท่าไทร, ๒๕๔๗), หน้า๔๖.

๙) รองเจ้าคณะตำบล

๑๐) เจ้าอาวาส

๑๑) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

เจ้าคณะและเจ้าอาวาสดังกล่าวนี้เป็นผู้ทำงานคณะสงฆ์อย่างมีอำนาจเต็มตามกฎหมายและครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัดส่วนรองเจ้าคณะรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสจะมีอำนาจหน้าที่เต็มตามตำแหน่งก็เพราะได้รับการมอบหมายจึงบัญญัตินามว่า"พระสังฆาธิการ"ซึ่งเทียบได้กับข้าราชการของฝ่ายราชอาณาจักรส่วนเลขาธิการเจ้าคณะและเลขาธิการรองเจ้าคณะหาได้เป็นพระสังฆาธิการไม่เพราะเป็นเพียงผู้ทำการเลขานุการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาคำสั่งแต่งตั้งพระสังฆาธิการเช่นเจ้าคณะใหญ่เจ้าคณะตำบลต้องเป็นไปตามกฎหมายมหาเถรสมาคมซึ่งออกตามความ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ซึ่งกฎหมายดังกล่าวไม่ใช่กฎหมายที่ระทบกระเทือนสิทธิของคู่กรณีแม้จะมีบทกำหนดโทษไว้ก็ไม่ทำให้เป็น กม. ปค. ดังนั้นมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจในการอนุมัติแต่งตั้งดังกล่าวจึงไม่เป็นการใช้อำนาจทางปกครองแต่เป็นคำสั่งในกิจการทางปกครองของคณะสงฆ์ตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์

กองแผนงานกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ^๕ ได้กล่าวไว้ในหนังสือว่า “คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบคำสั่งของคณะสงฆ์การแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑)” ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการไว้๗ข้อดังนี้

๑. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
๒. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
๓. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
๕. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ

หรือเป็นโรคเรื้อนหรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

๖. ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน

๗. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใดเพราะความผิดมาก่อน

การแต่งตั้งพระสังฆาธิการตามกฎหมายมหาเถรสมาคมมีดังนี้คือ

๑. การแต่งตั้งเจ้าคณะใหญ่จะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพ้น ๓๐ และมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่ารองสมเด็จพรราชาคณะสมเด็จพรสังฆราชทรงแต่งตั้งพระภิกษุที่มีคุณสมบัติให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

^๕ กองแผนงานกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : แพรวิทยา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๑๑.

๒. การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๓๐ พรรษาและกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี หรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปี หรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นเทพ หรือเป็นพระราชคณะซึ่งเป็นพระคณาจารย์เอก หรือเป็นเปรียญธรรม๙ประโยค การแต่งตั้งเจ้าคณะภาคเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่มีคุณสมบัติเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคมเจ้าคณะภาคจะอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี และได้รับแต่งตั้งอีกได้

๓. การแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๑๐ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้นและกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๔ ปีหรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นสามัญหรือเป็นพระคณาจารย์โทขึ้นไปหรือเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๖ ประโยคการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดในภาคใดให้เจ้าคณะภาคนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์เสนอเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเพื่อมีพระบัญชาแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม

๔. การแต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๑๐ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตจังหวัดนั้นและกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ปีหรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปีหรือมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตรหรือเป็นพระคณาจารย์ตรีขึ้นไปหรือมีเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า๔ประโยคการแต่งตั้งเจ้าอำเภอในจังหวัดใดให้เจ้าคณะจังหวัดนั้นคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวเสนอเจ้าคณะภาคเพื่อพิจารณาแต่งตั้งโดยอนุมัติของเจ้าคณะใหญ่

๕. การแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลจะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน ๕ พรรษากับมีสำนักอยู่ในเขตอำเภอนั้นและกำลังดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะตำบลนั้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปีหรือกำลังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในตำบลนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ปีหรือเป็นพระภิกษุมีสมณศักดิ์หรือเป็นพระคณาจารย์หรือเป็นเปรียญธรรมหรือเป็นนักธรรมเอกการแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลในอำเภอใดให้เจ้าคณะอำเภอคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวเสนอเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้งเมื่อได้แต่งตั้งแล้วให้แจ้งกรมการศาสนาและรายงานเจ้าคณะภาคเพื่อทราบ

๖. การแต่งตั้งเจ้าอาวาสที่เป็นพระอารามราษฎร์จะต้องมีคุณสมบัติทั่วไปแล้วจะต้องมีพรรษาพัน๕พรรษาและเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้นในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลรองเจ้าคณะตำบลให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้นรวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่าตรูปรวมกันพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้งถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย

ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อเจ้าคณะภาคพิจารณาแต่งตั้งในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงให้เจ้าอาวาสพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติและระบุน้ำที่ที่ตนจะมอบหมายให้ปฏิบัติเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับเพื่อเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง

๗. การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานครต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งคือต้องมีพรรษาพัน ๑๐ พรรษาเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นราชสำหรับพระอารามหลวงชั้นโทต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญสำหรับพระอารามหลวงชั้นตรีต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก

ส่วนพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในจังหวัดอื่นนอกจากกรุงเทพมหานครต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะส่วนหนึ่งดังนี้คือมีพรรษาพัน ๑๐ พรรษาเป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอกต้องมีสมณศักดิ์ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญสำหรับพระอารามหลวงชั้นโทต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอกสำหรับพระอารามหลวงชั้นตรีต้องมีตำแหน่งไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโทหรือพระครูสัญญาบัตรที่มีนิตยภัตไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโทสำหรับพระอารามหลวงชั้นตรีการแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดคัดเลือกพระภิกษุที่มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้วแต่กรณีเสนอผู้บังคับบัญชาตามลำดับเพื่อมหาเถรสมาคมพิจารณาถ้าพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วยให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะภาคดำเนินการในการแต่งตั้งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงให้เจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้นพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณสมบัติและระบุน้ำที่ที่มอบหมายให้ปฏิบัติแล้วรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาเสนอตามลำดับจนถึงมหาเถรสมาคมสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งเจ้าอาวาสรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงตามมติมหาเถรสมาคมการพ้นจากตำแหน่งหน้าที่พระสังฆาธิการจะพ้นจากตำแหน่งได้ในกรณีมรณภาพหรือพ้นจากความเป็นพระภิกษุหรือลาออกหรือย้ายออกไปนอกเขตที่ตนมีสำนักอยู่หรือให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่โดยถูกปลดจากตำแหน่งหน้าที่ที่ถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่

สรุป พระสังฆาธิการต้องมีวิญญูคุณคุณงามตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมายกฎหมายมหาเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบคำสั่งมติประกาศและพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชมีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์จัดการและพัฒนาการศาสนศึกษาการศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดีพระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุสามเณรดูแลวัดให้เป็นระเบียบ

เรียบร้อยให้พระภิกษุสามเณรมีจริยาวัตรที่งดงามประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมพระวินัยนับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรมีให้ออกจากพระธรรมวินัย

๓.๑.๑ ความหมายของบทบาท

คำว่า “บทบาท” มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความหมายคล้ายคลึงกันดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน^๖ ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า “การทำตามบทโดยปริยายหมายความว่า การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้เช่นบทบาทพ่อแม่บทบาทครู”

สุพัตรา สุภาพ^๗ ให้ความหมายว่า “บทบาทหมายถึงการปฏิบัติตามสิทธิ์และหน้าที่ของสถานภาพบุคคลที่มีสถานภาพต่างๆอาจมีบทบาทต่างๆกันออกไปและทั้งบทบาททั้งสถานภาพก็เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ ยิ่งสังคมซับซ้อนมากขึ้นเท่าไรบทบาทยิ่งแตกต่างกันมากขึ้น”

ศาสตราจารย์ดร.พทยา สายหู^๘ กล่าวว่า “บทบาทคือการกระทำต่างๆที่บทกำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ในบทนั้นเปรียบได้เหมือนบทของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆเป็นตัว(ละคร)อะไรมีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร”

ณัฐชา สัมเชื้อหวาน^๙ กล่าวว่าไว้ว่าบทบาทหมายถึงแบบแผนของพฤติกรรมหรือการกระทำต่างๆที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่และสิทธิซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งทางสังคมโดยที่สังคมจะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทของบุคคลในแต่ละสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งนั้นๆยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

สมคิด เพ็งอุดม^{๑๐} ได้กล่าวถึงบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) สรุปลงไว้ว่าสถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๓.

^๗สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๕๒.

^๘พทยา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๗.

^๙ณัฐชา สัมเชื้อหวาน, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๑๐}สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทฤษฎีของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สภามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเหมือนเหรียญคือถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบาทบาท๕

ดังนั้นคำว่าบาทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพในสิ่งที่เราเป็นเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำเพราะเมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้นก็ย่อมมีการแสดงบาทบาทหลายบาทบาทตามคู่บาท

๓.๑.๒ บาทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

พระสงฆ์ในสังคมไทยมีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันไปจากประชาชนมีระเบียบวินัยสำหรับการเป็นอยู่และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพและสักการะจึงทำให้พระสงฆ์จำนวนมากได้ทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือสังคมได้เช่นการอบรมสั่งสอนให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่ประชาชนแต่โดยทั่วไปแล้วบาทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลสังคมโดยภาพรวมแล้วมีอยู่ ๒ บาทบาทใหญ่ๆคือ

๑) บาทบาทตามอุดมคติ

เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตมามีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตายจึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนมีความผูกพันเหมือนกับญาติสนิทที่ต้องให้ความเคารพนับถือเชื่อฟังดังที่

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์^{๑๑} ได้กล่าวถึงภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่าพระสงฆ์มีหน้าที่สอนธรรมะ การสอนธรรมะต้องมีความรู้และธรรมะนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความดีผู้สอนต้องปฏิบัติตนเรียนถึงจะมั่นใจในสิ่งที่ตนเรียนพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สั่งสอนให้ได้ผลต้องปฏิบัติตามที่สอนและปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะดังนี้

(๑) ปฏิบัติดีคือเป็นผู้สำรวมกายวาจาใจตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าบัญญัติทำให้เป็นผู้มีกิริยาอาการงดงามสงบผ่องใสสุขุมเยือกเย็น

(๒) ปฏิบัติตรงคือปฏิบัติตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าพิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยเหตุและผลปราศจากอคติ๔คือความลำเอียงเพราะรักความหลงความโกรธความกลัวปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมไม่ปฏิบัติให้ผิดหรือเลียงจากพระธรรมวินัยด้วยกิเลสตัณหา

(๓) ปฏิบัติเพียรธรรมคือปฏิบัติเพียรจำเริญเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ปฏิบัติศีลสมาธิปัญญาด้วยความเพียรด้วยขันติ

(๔) ปฏิบัติสมควรคือปฏิบัติทางสายกลางไม่ปล่อยไปตามอารมณ์หรือกิเลสไม่ปฏิบัติสุดโต่งไปข้างทรมานตนเองคือมีปฏิภาณที่ถูกต้องทั้งปฏิบัติตนด้วยความเพียร ๔ อย่างคือเพียรระวังบาป

^{๑๑}วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗-๕๘.

ไม่ให้เกิดขึ้นเพียรละบาปที่เกิดขึ้นเพียรกุศลให้เกิดขึ้นในสันดานเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมลง

๒) บทบาทตามคาดหวัง

ความคาดหวังเป็นลักษณะของความคิดหรือความต้องการของบุคคลซึ่งมีอยู่ฝ่ายคือฝ่ายผู้ที่ต้องการกระทำในสิ่งต่างๆทั้งที่เป็นบทบาทภาระหน้าที่ความรับผิดชอบและฝ่ายที่จะได้รับผลตอบแทนบทบาทนั้นหรือภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้กระทำ

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๒} มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน๒ แนวทางคือ (๑) บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์คือการเป็นผู้นำชุมชนในทางด้านจิตใจ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชนเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งเป็นรากฐานความเจริญ ความสุขของสังคมอย่างแท้จริง (๒) บทบาทรองในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็น และควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้านอาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาด้านวัตถุที่เหมาะสมหรือเป็นผู้ประสานรวมตัวชาวบ้านในการพัฒนาและอาจใช้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่มเป็นต้น

พระพะยอม กลฺยาณ^{๑๓} กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนไปเป็นการปรับไปตาม สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไว้ว่าพระสงฆ์จะต้องรู้เท่าทันสังคมที่เปลี่ยนไปเพราะพระสงฆ์ ไม่ใช่มีหน้าที่เฉพาะชี้ทางให้ประชาชนสงบจิตใจเท่านั้นแต่ต้องชี้แนวทางโลกให้แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมอีกด้วยนอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ประกอบกิจการรวมทั้งความเชื่อที่ยึดกับหลักธรรมอันมี พระสงฆ์เป็นผู้นำ

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๔} ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์บทบาทตาม หน้าที่ของพระสงฆ์คือธรรมทานแปลว่าการให้ธรรมะการให้ธรรมะนั้นมีความหมายกว้างมากและคำว่าธรรมะในภาษาบาลีก็เป็นคำที่มีความหมายกว้างที่สุดแต่ถ้าแยกประเภทใหญ่ๆมี๒อย่างคือความจริง กับความดีงามเป็นเรื่องของปัญญาอย่างหนึ่งคุณธรรมอย่างหนึ่งการให้ธรรมะเป็นทานหมายถึงการให้ ความรู้ความเข้าใจและหลักแห่งความดีหรือหลักที่จะให้เข้าถึงมนุษย์เข้าถึงสังคมและได้ประสบสิ่ง ที่ดีงามคือทำให้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่างๆอย่างถูกต้องตั้งต้นแต่ความรู้สึกลึกซึ้งสูงสุดเข้าใจใน ชีวิตว่าคืออะไรสถานะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไรลงมาถึงความเข้าใจทุกอย่างไปเกี่ยวกับ จริยธรรมในการดำรงชีวิตเป็นแง่ของสังคมอย่างหนึ่งจริยธรรมอย่างหนึ่งรวมความคือช่วยเหลือ ประชาชนในทางปัญญาและในทางคุณธรรมอันเป็นบทบาทหลักแต่มุมมองของ

^{๑๒} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันและสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ โกลด์คิมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๖๖.

^{๑๓} พระพะยอม กลฺยาณ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม: ขาวสด, ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๔๐, หน้า ๓๒

^{๑๔} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันและสังคมไทย, หน้า ๖๗.

อภิชัย พันธุเสน^{๑๕} ได้กล่าวถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่าพระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่างๆมาเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนวัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาวชนบทลงจนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นคลังพัสดุเท่านั้นนอกจากนั้นปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีเหตุจากปัจจัยภายในสองประการคือประการแรกพระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่างๆเหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่และมีการสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์^{๑๖} มองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้ามคือมองว่าศาสนาควรมีบทบาทหน้าที่๒ประการคือผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องเพื่อแสวงสังคมที่ดีกว่าด้านพระสงฆ์ต้องเข้าไปปรับรู้กับสภาพตามความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ไขปัญหาและพัฒนาเพราะพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตระธรรมอย่างเดียวเท่ากับพระสงฆ์ขาดความเมตตาธรรมกรุณาธรรมและไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์พระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปเท่าใดสังคมก็จะมองไม่เห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์มากเท่านั้นประการสำคัญที่สุดควรมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาพของสังคมโดยเน้นหนักในทางด้านความเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม

อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆสามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่างส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนาเมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเองถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่นก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวมทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไปโดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะด้วยการทำหน้าที่ที่เหมาะสมกับบทบาทเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยวัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคมหากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหาจะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

^{๑๕} อภิชัย พันธุเสน, *ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๗.

^{๑๖} สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, *ศาสนากับการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

การที่จะไปถึงเป้าหมายจุดสำคัญที่เจ้าอาวาสจะพึงสนใจดูแลอยู่ ๘ จุดด้วยกันคือ

๑. สงฆ์คือพระในวัด

๒. สมณธรรมคือทำกิจวัตรลงอุโบสถบิณฑบาตสวดมนต์ไหว้พระกวาดอาวาสลานพระเจดีย์รักษาผ้าครองอยู่ปริวาสกรรมโกณมปลงหนดตัดเล็บศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์เทศนาบัติพิจารณาปัจจุวัณณะทั้ง๔เป็นต้น

๓. เสนาสนะคือที่อยู่อาศัย

๔. สวัสดิการคือปัจจัยอำนวยความสะดวก

๕. สมบัติของวัดคือผลประโยชน์รายได้

๖. สัปบุรุษคือชาวบ้านผู้บำรุงวัด

๗. สังฆาธิการคือการประสานงานกับเจ้าคณะ

๘. สาธารณะสงเคราะห์คือการบำเพ็ญประโยชน์

สรุปแล้วบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยโดยภาพรวมแล้วมี ๒ บทบาทใหญ่ๆ คือ บทบาทตามอุดมคติเพราะวิถีชีวิตของสังคมไทยจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนถึงตายจึงทำให้พระสงฆ์กับประชาชนมีความผูกพันกันและบทบาทตามคาดหวังทั้งความคิดหรือความต้องการของบุคคลด้วยการให้คำแนะนำทางด้านจิตใจส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชนและเป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน

กฤษฎา นันทเพชร^{๑๗} ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมไว้ ๕ ประการ คือ

๑. บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาขัดเกลาจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีคุณภาพดีขึ้นโดยหลักธรรมทางพุทธศาสนาซึ่งชี้ชัดว่า“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จได้เพราะใจ”คำสอนนี้ได้มาเป็นคติแบบไทยๆ ที่ว่า“ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว”เพราะฉะนั้นหากมองในแง่ของการพัฒนาแล้วการพัฒนาที่สำคัญที่สุดและละเลยไม่ได้ก็คือการพัฒนาจิตใจเพราะจิตที่พัฒนาแล้วเท่านั้นจึงจะทำให้การพัฒนากายนอกคือการพัฒนาทางกายหรือวัตถุเป็นไปอย่างถูกต้องพระสงฆ์จึงใช้หลักการของการฝึกสมาธิเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชนให้เกิดการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอกเพื่อให้เป็นคนที่สมบูรณ์

๒. บทบาทด้านส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมพระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์จัดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามที่สร้างมาเป็นเวลานานและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมจัดให้มีการรักษา

^{๑๗} กฤษฎา นันทเพชร, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๖.

ประเพณีทางพุทธศาสนาเช่นกรเทศน์มหาชาติการตักบาตรเทโว เป็นต้น จัดให้มีการรักษาสังฆะวงล้อม จะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์จัดให้การบวชป่าเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ เป็นต้น เป็นบทบาทที่เน้นให้ประชาชนมีความรักและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่นของตน

๓. บทบาทด้านเผยแผ่ธรรมเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการศึกษาธรรมและนำธรรมที่ตนได้ศึกษาแล้วไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รู้ตามและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้โดยแบ่งบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ในปัจจุบันออกเป็น ๓ ลักษณะคือ

พระธรรมจาริก คือ พระสงฆ์ไทยที่เสียสละและสมัครใจเดินทางปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องถิ่นจังหวัดต่างๆ ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่

พระธรรมทูต คือ พระภิกษุที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาพอสมควรที่จะดำเนินการเผยแผ่ได้แล้วเสียสละไปพบปะกับประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อหาทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนาโดยเผยแผ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยทั่วไปเช่นการเทศน์การเผยแผ่โดยผ่านสื่อวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

๔. บทบาทด้านให้การศึกษาคือเป็นบทบาทที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตประชาชนมักนำลูกหลานที่เป็นผู้ขมาฝากให้อยู่กับพระสงฆ์และพระสงฆ์จะทำการสอนศิลปวิทยาการต่างๆ ให้ตามสมควรวัดก็บริจาคที่ดินให้เป็นสถานที่จัดสร้างอาคารของสถานศึกษาต่างๆ พระยังทำหน้าที่เป็นครูช่วยสอนในบางรายวิชาที่ขาดแคลนครูผู้สอนเป็นการให้การศึกษากันชุมชน

๕. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์การสงเคราะห์ชาวบ้านของพระสงฆ์ชาวบ้านของพระสงฆ์เป็นไปทั้งในด้านวัตถุและด้านจิตใจทั้งนี้สอดคล้องกับหลักธรรมที่เรียกว่าสังคหวัตถุซึ่งเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์โลกประดุจสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปอยู่มีอยู่ ๔ ประการคือ

๕.๑ ทานให้เป็นสิ่งของต่างๆ แก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน

๕.๒ ปิยวาจาเจรจาจาที่อ่อนหวาน

๕.๓ อตถจริยาประพฤติสิ่งที่ประโยชน์

๕.๔ สมานัตตาคือความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว

นอกจากทางด้านจิตใจพระสงฆ์ยังทำหน้าที่สงเคราะห์ทางด้านวัตถุอีกด้วยเช่นการบริจาคข้าวสารอาหารแห้งให้กับผู้ยากไร้การช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ เป็นต้น การให้การสงเคราะห์ทางด้านจิตใจพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาปัญหาต่างๆ เพื่อให้ผู้มาปรึกษาเกิดความสบายใจและต่อสู้ชีวิตต่อไปได้

จากรายงานผลการเสวนาเรื่องบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ^{๑๘} ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทยดังนี้

๓.๑.๕ พระสงฆ์กับบทบาทการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาที่เน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรสูงขึ้นทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนล่มสลายการพัฒนาตามแนวคิดกระแสนี้ก่อให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านศีลธรรมจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมท่ามกลางกระแสแนวคิดอย่างตะวันตกที่ต้องการพัฒนาทางวัตถุโดยมิได้ใส่ใจกับภาวะจิตใจที่เป็นแก่นสารของชีวิตซึ่งการแก้ไขปัญหาต่างๆ จึงเป็นการแก้ที่ปลายเหตุหาใช่ที่ต้นเหตุอย่างพุทธปรัชญาโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้คอยให้การอบรมสั่งสอนแก่ชุมชนบทบาทหน้าที่พระสงฆ์จึงเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงที่มีใช้การพัฒนาเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับสิ่งของวัตถุแต่เป็นการใช้ชีวิตที่มีความสัมพันธ์และสมบูรณ์ระหว่างร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กันทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญในการเป็นแกนนำที่สำคัญของชาวบ้าน

พระราชวรมนี^{๑๙} ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า “การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรนั้นคงอยู่ที่หลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วคือในฝ่ายตนเองก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้องและพร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นได้ด้วยในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมก็ให้สภาก็มีหน้าที่ในการศึกษาการเผยแผ่และการสงเคราะห์พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตนรักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วยบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี๒แบบคือ

๑) บทบาทที่สืบเนื่องมาจากสังคมแบบเดิม

๒) บทบาทที่เกิดจากความรู้สึกรักตัวของพระสงฆ์แล้วเริ่มต้นขึ้นใหม่

รศ.ดร.ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร^{๒๐} ได้ทำการศึกษานโยบายของนักวิชาการด้านต่างๆ และได้สรุปทัศนะเกี่ยวกับผู้นำดังนี้

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การวิจัยและพัฒนาระบบการประเมินผลภายในของสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : วิ.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๒๒.

^{๑๙} พระราชวรมนี, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๔.

^{๒๐} ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร รศ.ดร., จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๘

ผู้นำหมายถึงบุคคลที่มีบทบาทสำคัญซึ่งสามารถนำหรือประสานการทำงานของสมาชิกในกลุ่มให้ทำงานร่วมกันจนประสบผลสำเร็จโดยบุคคลนั้นได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มด้วยส่วน
ภาวะผู้นำหมายถึงกระบวนการในการใช้อิทธิพลของผู้นำต่อการทำกิจกรรมของแต่ละบุคคลในความพยายามที่จะให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ผู้วิจัยสรุปว่าภาวะผู้นำคือบุคคลที่มีความสามารถสูงและตั้งใจเพื่อให้คนอื่นยอมรับยินยอมจะประพฤติปฏิบัติตามทุกอย่างด้วยความเต็มใจตามความรู้ความสามารถและผู้นำยังมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาต่างๆในชุมชน

นพพงษ์ บุญจิตรดุศล^{๒๑} กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้๓ประการดังนี้

๑) ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of Membership)
หมายถึงจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มมีความสัมพันธ์กันในกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒) ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainments)
หมายถึงเขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓) ผู้อำนวยให้เกิดการติดต่อปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation)
หมายถึงเขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่มการติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญและเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ยังได้นำความเห็นวอลล์และฮอคินส์ (Robert G. Wall and Hugh Hawkins) ซึ่งได้แสดงถึงหน้าที่ของผู้นำไว้ดังนี้

๑) เป็นนักบริหารที่ดี (Good Executive)

๒) เป็นผู้วางนโยบาย (Policy Maker)

๓) เป็นผู้วางแผน (Planner)

๔) เป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expert)

๕) เป็นผู้แทนของกลุ่มในการติดต่อภายนอก (External Group

Representative)

๖) เป็นผู้ให้คุณและโทษ (Purveyor Rewards and Punishments)

๗) เป็นอนุญาโตตุลาการ (Group Symbol)

๘) เป็นแบบอย่างที่ดี (Exemplar)

๙) เป็นนักอุดมคติ (Ideologist)

^{๒๑} นพพงษ์ บุญจิตรดุศล, ภาวะบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ, [ออนไลน์]., แหล่งที่มา

http://school.obec.go.th/sup_br3/zx_11.htm, (วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔).

จากบทบาทพระสงฆ์ในการปฏิบัติงานต่างๆได้ดำเนินงานในกิจกรรมตามความสามารถของแต่ละบุคคลและสถานการณ์สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยในแต่ละชุมชนซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ก่อคุณประโยชน์ต่อประชาชนหรือสังคมยุคหนึ่งตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นมีบัญญัติไว้ว่าเป็นผู้ให้ธรรมทานคือการให้ธรรมเป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงามสามารถแก้ไขปัญหาคือเป็นความทุกข์ความขัดข้องต่างๆ จึงนับว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมด้วยสถาบันสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่สถาบันหนึ่งในสังคมไทยย่อมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ในตัวหรือจะว่าเกี่ยวข้องตลอดเวลาก็ได้โดยมีบทบาทในทางสังคมเองบ้าง พฤติกรรมกิจกรรมและกิจการต่างๆที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบต่อสังคมไปด้วยบ้างความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์บ้างเพราะฉะนั้นจึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระธรรมคำสอนก็ตามหรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัดวาอารามก็ตามจะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม

ผู้วิจัยสรุปว่า บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาได้ดังนี้พระสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนในด้านธรรมะศีลธรรมและให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจเป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชนในวิธีการต่างๆเช่นในรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาส่วนรวมเป็นในการพัฒนาชุมชนจึงมีความสำคัญเพราะทำให้รู้ถึงจุดเป้าหมายของการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ในการตอบแทนชุมชนอย่างแท้จริง

บทบาทของวัดในการพัฒนาสังคมไทย

๑. วัดควรเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งทางด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควรเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสะอาดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

๒. วัดควรเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรมจริยธรรมขนบธรรมเนียมศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นเป็นแหล่งให้การสงเคราะห์ทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดจากท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมนอกจากนี้ทุกวันอาทิตย์วัดควรมีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชนในรูปแบบต่างๆ เช่นเปิดโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์อบรมศีลธรรมคุณธรรมและจริยธรรมหรืออาจจัดเป็นการเข้าค่ายคุณธรรมเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยแก่เด็กและเยาวชนเพื่อนำหลักธรรมไปใช้ในการชีวิตประจำวัน

๓. วัดควรเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นควรให้โอกาสวัดดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของท้องถิ่นเพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักทางใจของบุคคลในชุมชนสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชนร่วมกับชุมชนในการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นรวมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนาและนำไปใช้ในการชีวิตประจำวันได้

๔. วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นเช่นเป็นศูนย์กลางรับบริจาคเงินวัสดุสิ่งของและแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเองจัดอบรมและฝึกอบรมและฝึกอาชีพหรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพเพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกครอบครัว

๕. วัดต้องทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดยเฉพาะเรื่องการเผยแผ่ศาสนาธรรมและการทำนุบำรุงพระศาสนา

๖. วัดควรเป็นสถานที่บำบัดต่างๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชนครอบครัวสังคมและชุมชน

๗. ให้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องแต่ในขณะเดียวกันควรระวังมิให้เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ต่างๆ ที่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

๘. วัดควรยกเลิกพุทธพาณิชย์โดยเด็ดขาด

๙. วัดในปัจจุบันควรเปลี่ยนบทบาทให้ทันสมัยแต่มีวิถีชีวิตหรือเอกลักษณ์ของวัดไทยในยุคโบราณคือไม่ควรมีเทคโนโลยีในวัดมากแต่การบริหารทันสมัยปัจจุบันวัดปัจจุบันวัดไม่ได้เข้าไปสัมผัสในวิถีชีวิตของคนไทยเท่าที่ควรสังคมขาดความเชื่อทางศาสนาอย่างถูกต้องการไปวัดหรือการนับถือศาสนาพุทธไม่ได้อยู่ในจิตใจของคนไทยเสียแล้วเหมือนศาสนาคริสต์ต้องไปโบสถ์วันอาทิตย์หรือศาสนาอิสลามต้องมีการละหมาดวัดจึงไม่มีความสำคัญสำหรับคนรุ่นใหม่ฉะนั้นวัดควรมีการพัฒนาเช่นจัดทำโครงการและกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมเป็นต้น

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทย

๑. พระสงฆ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องศีลธรรมและความประพฤติดีงามเพื่อเรียกความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น

๒. พระสงฆ์ควรเป็นนักเทศน์ที่ดีเพื่อสามารถดึงดูดจิตใจของประชาชนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนได้อย่างถูกต้อง

๓. พระสงฆ์ควรพัฒนาตนเองในด้านความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อรู้เท่าทันต่อกระแสโลกอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน

๔. พระสงฆ์ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาจิตใจของประชาชนมากกว่าที่จะเน้นการพัฒนาวัตถุในวัดหรือมุ่งหารายได้เพียงอย่างเดียวซึ่งขณะนี้วัดต่างๆ ได้เดินหลงทางเข้าสู่ระบบวัตถุนิยมหาวัตถุนำเงินการเช่นนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนความคิดของประชาชนที่จะเน้นทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุ

๕. พระสงฆ์ควรเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับในที่นี้มิได้หมายความว่าเงินหรือวัตถุสิ่งของแต่หมายถึงด้านคำสอนและหลักธรรมต่างๆ

๖. พระสงฆ์ควรดำเนินโครงการต่างๆ เช่นเดียวกับมูลนิธิกลุ่มแสงเทียนซึ่งนำเลื่อมใสอย่างใดก็ตามจะต้องแก้ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการการขาดปัจจัยและความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทให้ได้

๗. ควรกำหนดให้มีตำแหน่งด้านความรู้และควรแสวงหาพระสงฆ์ที่มีความรู้มาเป็นตัวอย่างเพื่อให้พระสงฆ์ต้นตัวในการศึกษาหรือมองเห็นความสำคัญในการศึกษาจึงจะนำธรรมะมาเผยแผ่ได้

๘. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาธรรมะให้ถึงแก่นแล้วนำสิ่งที่ศึกษามาถ่ายทอดให้กับประชาชนทำให้คนไม่ตีกลับเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบได้

๙. พระสงฆ์ต้องมีความรู้สมภูมิสามารถรอบรู้ต่อการพัฒนาทั้งจิตใจและรูปแบบการบริหารมีความรู้ด้านกฎหมายกฎระเบียบของสงฆ์ต้องเป็นผู้นำในกาพัฒนาและผลิตบุคลากรของศาสนาให้มีความเป็นผู้นำ

๑๐. พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสั่งสอนเยาวชนด้านศีลธรรมในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน

๑๑. พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสมควรที่จะไปให้การอบรมแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่างๆ ทั้งด้านปฏิบัติและปฏิเวธ

๑๒. พระสงฆ์ควรมีการรวมตัวหรือทำงานเป็นทีมและทำงานเชิงรุกซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสและรัฐบาลเรื่องงบประมาณ

จากบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้นำเสนอมาในเบื้องต้นทั้งหมดนั้นพอจะสรุปได้ว่าพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้ทำหน้าที่หรือตัวแทนองค์กรทางศาสนาจะต้องทำบทบาทหลักๆ อยู่ด้วยกันคือการทำกิจของตนให้ถึงที่สุดได้แก่การศึกษาหลักพระธรรมคำสั่งสอนให้กระจ่างชัดที่เรียกว่าคันถธุระและในส่วนของการปฏิบัติอบรมทางใจให้สงบมุ่งชำระจิตใจให้สะอาดปราศจากเครื่องเศร้าโศกให้เกิดปัญญาให้รู้แจ้งตามสภาวะธรรมที่เรียกว่าวิปัสสนาธุระและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือกับชาวบ้านทั่วไปคือการให้ธรรมะให้ความรู้จากพระธรรมที่ศึกษาค้นคว้ามาสู่สังคมในรูปแบบการเทศนาสั่งสอนและอบรมเพื่อเผยแผ่ศาสนาให้กว้างไกลออกไปและคงดำรงไว้ซึ่งศาสนาบทบาทอื่นนอกจากนี้เมื่อพิจารณาแล้วล้วนจัดเข้าในบทบาทหลักๆ ทั้ง๒นั้นซึ่งสอดคล้องกับพระราชมุนี (ประยุทธ์ปยุตโต) ที่ได้กล่าวไว้ในเรื่อง“การพัฒนาคน”ว่าบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์แบ่งออกเป็นสองส่วนคือบทบาทระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์และบทบาทระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ดังกล่าวแล้วข้างต้น

บทบาทของพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน

การปกครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันได้วิวัฒนาการมาตามลำดับตามสภาพสังคมได้มีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แทนการปกครองคณะสงฆ์เดิมแยกเป็นสายใหญ่ ๒ สาย

คือ สายคามวาสี และอรัญญวาสี คือ สายพระบ้านกับพระป่าต่อมาได้แบ่งเป็นคณะเหนือคณะใต้คณะ กลางและคณะธรรมยุติกทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชใหญ่ทั้ง ๔ และเจ้าคณะชั้นรองๆ ลงมาการใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพื่อให้คณะสงฆ์ได้มีบทบาทในการจัดการศึกษาซึ่งได้มุ่งไปตามหัวเมืองต่างๆ อาศัยวัดเป็นที่จัดและอาศัยพระสงฆ์ในวัดนั้นๆ เป็นผู้ปฏิบัติการจัดการศึกษา หัวเมืองครั้งนี้ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ควบคู่ไปด้วยให้สอดคล้องกับการปกครองของบ้านเมืองคือ แยกเป็นมณฑลจังหวัดแขวงหมวดและอาวาสโดยมีพระเถระระดับต่างๆ เป็นเจ้าคณะปกครองดูแล ภายใต้การควบคุมของมหาเถรสมาคมซึ่งมหาเถรสมาคมประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ เจ้าคณะรอง ทั้ง ๔ รวมกันเป็นพระมหาเถระเป็นที่ปรึกษาในการพระศาสนาและการปกครองบำรุงสังฆมณฑล^{๒๒}

ปัจจุบันใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์มีอำนาจในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคมวางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย และพระธรรมวินัยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขทรงบัญญัติและทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการการปกครองคณะสงฆ์จัดแบ่งออกไปเป็นเจ้าคณะภาคเจ้าคณะจังหวัดเจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบล

การปกครองของคณะสงฆ์เมื่อมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับอาณาจักรจำเป็นต้องปรับสภาพการปกครองให้สอดคล้องกับท้าวอาณาจักรด้วยและเมื่อฝ่ายอาณาจักรเข้าไปมีบทบาทในการบริหารและการปกครองประชาชนบทบาทในการเป็นผู้นำในชุมชนของพระสงฆ์ก็เริ่มลดน้อยลงไปซึ่งภูมิธรรมเวชยชัย^{๒๓} ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าสภาพต่างๆ ที่พระสงฆ์เคยมีแต่อดีตได้ค่อยๆ สลายตัวไปเมื่อบทบาทของรัฐได้ค่อยๆ เพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งเกิดลักษณะที่เด่นชัดอันหนึ่งในสังคมก็คือรัฐถือว่าการบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎรหรือการพัฒนาต่างๆ นั้นเป็นหน้าที่ของรัฐบาลโดยผ่านทางสถาบันของทางราชการอันได้แก่กระทรวงทบวงกรมต่างๆ

การระดมพระสงฆ์ให้มีบทบาทในกระบวนการพัฒนา

นับตั้งแต่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาประเทศฉบับแรกเป็นต้นมาพระสงฆ์ไทยได้ถูกระดมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาในช่วงทศวรรษแรกของการพัฒนาประเทศไทย โดยเฉพาะภายใต้การนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๖) และจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๖) ได้พยายามแสวงหาความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพในการปกครองจึงได้เร่งรัดพัฒนาประเทศเพื่อสนองความต้องการของประชาชนทางด้านวัตถุโดยการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อเสถียรภาพของรัฐบาลและเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติพระสงฆ์จึงได้ถูก

^{๒๒} พระศาสนโสภณ, “การปกครองคณะสงฆ์”, สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ๔, พิเศษ, ๒๕๐๙), หน้า ๒๒ - ๒๓.

^{๒๓} ภูมิธรรม เวชยชัย, องค์การพัฒนาเอกชนในประเทศไทย : สถานภาพ บทบาท และปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๒๗), หน้า ๒๔.

ระดมมาช่วยงานพัฒนาชนบทโดยมีความคิดพื้นฐานที่ว่าเมื่อประชาชนได้รับการช่วยเหลือทางด้านวัตถุแล้วประชาชนจะไม่ศรัทธาต่อลัทธิตรงกันข้ามบทบาทของพระสงฆ์ในโครงการพัฒนาชนบทจึงเน้นหนักในการแนะนำประชาชนในการพัฒนาทั้งด้านอาชีพการศึกษานามัยและการก่อสร้างถาวรวัตถุอีกโครงการหนึ่งคือโครงการยกระดับศีลธรรมประชาชนโดยเฉพาะโครงการพระสังฆาธิการจะอบรมให้ประชาชนเข้าใจและศรัทธาในพุทธศาสนาพร้อมกับแนะนำแนวทางการพัฒนาทางด้านวัตถุไปด้วย^{๒๔}

การดำเนินงานโครงการต่างๆ เหล่านี้ในระยะเริ่มต้น (ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖) หน่วยงานราชการเช่นกรมการศาสนากรมประชาสัมพันธ์กรมพัฒนาชุมชนและหน่วยพัฒนาของกองทัพไทยได้ให้การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดทั้งทางด้านวิชาการด้านทฤษฎีการปฏิบัติและการเงินเจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะเป็นผู้ให้การอบรมแนวทางพัฒนาวิธีการพัฒนาพระสงฆ์ได้รับคำแนะนำให้ส่งสอนประชาชนนำประชาชนในการพัฒนาตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนดซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากคณะสงฆ์ด้วยดีพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมให้เป็นพระผู้นำท้องถิ่นหรือชุมชนจึงสามารถเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาได้หลายลักษณะเป็นต้นว่าให้การอบรมด้านวิชาชีพส่งเสริมการเกษตรและงานหัตถกรรมการอบรมความรู้ด้านโภชนาการและการสุขอนามัยเป็นต้น^{๒๕}

การที่พระสงฆ์ถูกชักนำไปสู่กระบวนการพัฒนานั้นนับเป็นก้าวแรกที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบันถือเป็นพื้นฐานผลักดันให้พระสงฆ์ได้สั่งสมและพัฒนาประสบการณ์ทำงานร่วมกับสังคมมาโดยตลอดโดยเฉพาะในห้วงเวลา พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นเงื่อนไขทางการเมืองและการศึกษามีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้มีโอกาสแสดงบทบาทในการอุทิศตนเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของชาวชนอย่างจริงจัง

หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในคณะสงฆ์ที่มีการแบ่งแยกเป็นฝ่ายๆ อย่างเห็นได้ชัดในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๙^{๒๖} โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความล้มเหลวและความผิดพลาดของการพัฒนาชนบทที่ผ่านมาทั้งหมู่ข้าราชการนักการเมืองนักวิชาการและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ที่กำลังศึกษาและจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นผลให้เกิดพระทนต์สมัยที่ไม่เข้าร่วมทำงานตามกลไกของรัฐบาลแต่อาสาเข้าไปทำงานพัฒนาชุมชนในชนบทต่างๆ ตามทิศทางที่มุ่งทำประโยชน์เพื่อสังคมให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาพื้นฐานของชุมชนในชนบทเหล่านั้นและการเปลี่ยนแปลงการเมืองในครั้งนั้นมีส่วน

^{๒๔} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง : กรณีศึกษาเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

กระตุ้นให้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนขึ้น (NGO) องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านั้นมีความตื่นตัวในการพัฒนาประชาธิปไตยและการพัฒนาชนบทที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาตนเองของประชาชนทางพระสงฆ์ได้รับการสนับสนุนผลักดันจากหลายๆ องค์กรเช่นคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.พ.พ.) กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (กศส.) มูลนิธิเด็กเป็นต้นองค์กรเหล่านี้เริ่มเข้าสนับสนุนงานสังคมพัฒนาในภูมิภาคต่างๆ ทั้งในด้านวิชาการการบริหารการจัดสรรเงินทุนสนับสนุนโดยเริ่มเข้ามามีบทบาทในช่วงหลังปี พ.ศ.๒๕๑๙ และบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาเริ่มเด่นชัดเรื่อยมา

แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบทของพระภิกษุสงฆ์

ในการที่รัฐขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ให้ช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชนดังกล่าวรัฐบาลได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติงานของพระภิกษุโดยส่วนรวมไว้อย่างกว้างๆ ๒ประการ^{๒๗} คือ

๑. การพัฒนาวัดโดยเหตุที่วัดเป็นแหล่งสำคัญเป็นศูนย์รวมของประชาชนในชนบทรัฐบาลจึงได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำการพัฒนาวัดเป็นที่จะต้องทำการพัฒนาวัดเป็นประการแรกเพื่อให้วัดเป็นแบบอย่างในการพัฒนาแก่ประชาชนและเป็นแหล่งจัดกิจกรรมอำนวยความสะดวกทั่วไปให้ประสานสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาชุมชนของรัฐบาลดังคำปรารภของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า วัดวาอารามอันเป็นที่ดำรงพระพุทธศาสนามีความเสื่อมโทรมไม่เรียบร้อยเหมาะสมที่ประจักษ์แก่การอยู่หลายประการตามความเข้าใจของข้าพเจ้านั้นวัดวาอารามทั้งหลายควรอยู่ในฐานะที่จะก่อให้เกิดศรัทธาให้รู้สึกความร่มรื่นสงบสงัดชวนให้เคารพบูชาเกิดพุทธานุสติและดวงจิตผ่องใสในเมื่อใครเหยียบย่างเข้าไปน่าจะมีแผนกและโครงการบำรุงพระศาสนาให้เป็นงานใหญ่เช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้นหาแหล่งของชาติ^{๒๘}

ด้วยเหตุนี้จึงได้ปรากฏแผนพัฒนาวัดทั่วราชอาณาจักรขึ้นเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก๓ประการคือ

- ๑.๑ ให้วัดมีสถานที่สะอาดเรียบร้อย
- ๑.๒ ให้การปกครองในวัดเรียบร้อย
- ๑.๓ ให้วัดมีกิจกรรมอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

ตามแผนดังกล่าวได้มีการคัดเลือกวัดที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาซึ่งแบ่งเป็น๒ประเภทคือวัดพัฒนาตัวอย่าง(ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล)และวัดพัฒนาตัวเอง(ได้รับสนับสนุนทางวิชาการ)ปรากฏว่าได้ทำให้วัดทั่วประเทศเกิดความเคลื่อนไหวในการพัฒนาเป็นอย่างมากและดำเนินติดต่อกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

^{๒๗} พ่วง สุวรรณรัฐ, แนวทางการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบทของพระภิกษุสงฆ์, : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘.

^{๒๘} กรมการศาสนา, กองพุทธศาสนาสถาน, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๒.

พวง สุวรรณรัฐ^{๒๙} กล่าวโดยสรุปแล้วรัฐบาลมุ่งหวังว่าการพัฒนาวัดจะก่อให้เกิดผลต่อประเทศชาติเป็นส่วนรวมหลายประการคือ

๑. ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนเนื่องจากงานพัฒนาวัดเป็นการเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชนให้มาร่วมกันพัฒนาทำให้เกิดผลดีในทางความสามัคคีและความริเริ่มที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม

๒. การพัฒนาวัดประจำหมู่บ้านย่อมมีผลต่อเนื่องกับการพัฒนาชุมชนนั้นๆ ด้วยเพราะวัดพัฒนาจะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิธีการพัฒนาสู่ประชาชนและเป็นที่ให้คำแนะนำปรึกษา

๓. เป็นประโยชน์ด้านสังคมสงเคราะห์เพราะวัดทำหน้าที่เป็นเป็นโรงเรียนสถานพยาบาลและสถานสงเคราะห์ประเภทต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งชุมชนประจำหมู่บ้านด้วย

๔. ช่วยแก้ปัญหาเยาวชนของชาติเพราะวัดพัฒนาทุกวันจะมีการจัดกิจกรรมเยาวชนรวมอยู่ด้วยเช่นการตั้งหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์โรงเรียนอบรมศีลธรรม เป็นต้น

๕. ผลในการรักษาศิลปะของชาติโดยเหตุที่วัดเป็นแหล่งรวบรวมซึ่งศิลปะของชาติอยู่แล้วการพัฒนาวัดจะทำให้ความมุงหมายของรัฐในด้านนี้ได้ผลดียิ่งขึ้น

๖. ทางด้านการปกครองเนื่องจากวัดเป็นแหล่งอบรมศีลธรรมและแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชนจึงเป็นผลดีต่อการปกครองบ้านเมือง

๗. การป้องกันแทรกซึมบ่อนทำลายของลัทธิฝ่ายตรงข้ามเพราะเมื่อประชาชนมีที่พึ่งทางใจและกายที่ดีย่อมเกิดความเชื่อมั่นในศาสนาและพระภิกษุก็จะเป็นผู้เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชนด้วย

๘. การปกครองคณะสงฆ์เพราะการพัฒนาวัดเน้นในเรื่องการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรให้เจริญขึ้นด้วย

๙. การบริหารวัดและการจัดศาสนสมบัติของวัดจะเป็นไปตามแนวทางที่ชอบที่ควร

๑๐. ประเทศไทยจะมีวัดวาอารามอันงดงามเป็นระเบียบเจริญตาเจริญใจเป็นที่เชิดหน้าชูตาของบ้านเมือง

๒. การพัฒนาหมู่บ้านงานพัฒนาชุมชนของรัฐบาลมีความมุ่งหมายที่จะช่วยปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมโดยยึดการพัฒนาตัวคนเป็นอุดมการณ์สำคัญมุ่งให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเองมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากที่สุดตั้งแต่ขั้นความคิดริเริ่มการวางแผนและการดำเนินงานโดยรัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณวิชาการวัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ ซึ่งในการนี้จะต้องมีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนอย่างใกล้ชิดควบคู่กันไปด้วยโดยเหตุที่พระภิกษุเป็นผู้นำท้องถิ่นที่

^{๒๙} พวง สุวรรณรัฐ, แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบทของพระภิกษุสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

ประชาชนเคารพนับถือเป็นที่พึ่งของประชาชนในทางศาสนาและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรวมประชาชนให้เป็นปึกแผ่นโดยยึดมั่นในคำสอนทางศาสนาและอยู่ร่วมกันภายใต้ระบอบศีลธรรมและจารีตประเพณีอันดีงามพระภิกษุจึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาชุมชนเพื่อช่วยให้ประชาชนเกิดความพร้อมเพรียงเสียสละร่วมมือร่วมใจกันรับผิดชอบต่องานพัฒนาชุมชนของตนเองรัฐบาลจึงได้ขอความร่วมมือจากพระภิกษุในหมู่บ้านให้เป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชนโดยวางแนวทางปฏิบัติสำหรับพระภิกษุไว้คือ

- ๒.๑ อบรมสั่งสอนประชาชนให้รู้จักการเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม
- ๒.๒ กระตุ้นประชาชนให้เกิดความรู้สึกรักยึดมั่นต่อชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์
- ๒.๓ นำประชาชนสละแรงงานร่วมกันสร้างสาธารณะสมบัติของวัดและหมู่บ้าน
- ๒.๔ พัฒนาวัดเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของประชาชนในด้านสังคมและวัฒนธรรม^{๓๐}

จากการที่รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ ได้มีแนวนโยบายที่สนับสนุนให้สถาบันสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนบำเพ็ญประโยชน์แก่อุปการะประเทศชาติอย่างเป็นทางการเช่นนี้ทำให้คณะสงฆ์เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมพัฒนาของบ้านเมืองมากขึ้นกว่าเดิมโดยเริ่มตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันแม้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลและคณะสงฆ์ในการพัฒนาประเทศจะยังมิได้ดำเนินการอย่างจริงจังในสมัยจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ เนื่องจากได้ถึงอสัญกรรมเสียก่อนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ แต่รัฐบาลในสมัยต่อมาโดยเฉพาะรัฐบาลสมัยจอมพลถนอมกิตติขจรซึ่งเข้ามาบริหารประเทศสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้อาศัยแนวนโยบายและพื้นฐานที่จอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ ได้วางไว้ผลักดันให้คณะสงฆ์เข้ามามีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาชนบทของไทยอย่างจริงจังโดยได้มีการจัดตั้งโครงการพระสังฆาธิการพระธรรมจาริกและโครงการเพื่อการพัฒนาชุมชนชนบทอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์เพื่อให้คณะสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทช่วยเหลือในการแก้ปัญหาทางการเมืองของรัฐบาลโดยตรงซึ่งเป็นการประจวบเหมาะกับทางคณะสงฆ์ก็ได้มีความเคลื่อนไหวที่จะปรับปรุงบทบาทของตนเองในสังคมอยู่แล้วโดยก่อนหน้านี้ที่คณะสงฆ์ก็ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อการศึกษาแผนใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณรและดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่สังคมในหลายๆ ด้านเพื่อส่งเสริมบทบาทของพระภิกษุในสังคมยุคใหม่ด้วยเหตุนี้จุดมุ่งหมายของรัฐและคณะสงฆ์จึงได้มาบรรจบสอดคล้องกันเป็นอย่างดีและเอื้ออำนวยให้คณะสงฆ์สนองตอบนโยบายของรัฐบาลในการเข้าร่วมดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่างๆ ดังที่กล่าวมา

^{๓๐} พ่วง สุวรรณรัฐ, แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบทของพระภิกษุสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓-๓๔.

๓.๒ หน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

๓.๒.๑ ความเป็นมาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า อปต.เป็นหน่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาตัวอย่างในระดับตำบลของคณะสงฆ์ไทยภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคมก่อตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๑๘ โดยใช้สถานที่อันเป็นวัดที่ตั้งของเจ้าคณะปกครองคณะสงฆ์ระดับตำบลหรือวัดที่มีความพร้อมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในตำบลนั้นๆ เป็นที่ตั้งหน่วยปัจจุบันหน่วย อปต. มีจำนวนกว่า ๕,๙๒๒ หน่วยกระจายอยู่ในเกือบทุกตำบลในประเทศไทยโดยมีกองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักที่รับสนองงานการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของมหาเถรสมาคมในปัจจุบัน^{๓๑}

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล^{๓๒} ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๑๘ โดยดำริของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ฟื้นชูตินฺธโร)อดีตกรรมการมหาเถรสมาคมเจ้าอาวาสวัดสามพระยากรุงเทพมหานครซึ่งเป็นผู้เสนอโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับตำบลต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคมและมหาเถรสมาคมได้มีมติเห็นชอบโดยได้มีการตราระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๑๘ ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆของชุมชนเพื่อช่วยประชาชนให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ตามสมควรในด้านต่างๆ ตามกรอบการดำเนินงานที่กำหนดไว้๘ด้านคือ

๑. ศีลธรรมและวัฒนธรรม
๒. สุขภาพอนามัย
๓. สัมมาชีพ
๔. สันติสุข
๕. ศึกษาสงเคราะห์
๖. สาธารณสงเคราะห์
๗. กตัญญูกตเวทิตาธรรม
๘. สามัคคีธรรม

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๔ มหาเถรสมาคมได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงแก้ไขระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๑๘ เพื่อให้

^{๓๑} คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓

สอดคล้องกับกฎหมายและสภาพการณ์ในปัจจุบัน^{๓๓} ทำให้ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มหาเถรสมาคมจึงได้มีคำสั่งให้ยกเลิกระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ และประกาศใช้ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๔๖ ในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖ สำคัญคือให้มีการดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในรูปแบบคณะกรรมการจากทั้งพระสงฆ์ผู้นำชุมชนและประชาชนและให้เจ้าคณะผู้ปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับชั้นดำเนินการตามระเบียบที่กำหนดไว้เพื่อก่อตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลให้ครบทุกเขตปกครองคณะสงฆ์ระดับตำบลให้แล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. ๒๕๔๙^{๓๔} ทำให้ในปัจจุบันหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจึงมีจำนวนกว่า ๕,๙๒๒ หน่วยกระจายอยู่ในเกือบทุกตำบลในประเทศไทย

๓.๒.๒ การเผยแผ่หลักธรรมสู่ประชาชนของหน่วยงาน อ.ป.ต.

การส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนไปสู่ประชาชนทุกเพศทุกวัยเพื่อให้ประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเหมาะสมกับเพศวัยของแต่ละคนนั้นจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑. สนับสนุนให้พระภิกษุและผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับการรับรองจากทางราชการและคณะสงฆ์จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนนักเรียนนิสิตนักศึกษาและประชาชนอย่างทั่วถึง

๒. จัดทำแผนการเผยแผ่หลักธรรมให้เป็นระบบอย่างต่อเนื่องรวมทั้งสร้างเครือข่ายการดำเนินงานเผยแผ่หลักธรรมให้ครอบคลุมกลุ่มคนทุกระดับ

๓. ส่งเสริมให้สถาบันทางพระพุทธศาสนาและองค์กรที่เกี่ยวข้องภาครัฐและเอกชนมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมแก่เยาวชนนักเรียนนิสิตนักศึกษาครูอาจารย์ข้าราชการและประชาชนโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๔. ส่งเสริมให้มีการจัดอบรมการฝึกสมาธิแก่เยาวชนนักเรียนนิสิตนักศึกษาข้าราชการและประชาชนอย่างต่อเนื่อง

๕. สนับสนุนให้นักวิชาการองค์กรสถาบันต่างๆทางพระพุทธศาสนาจัดทำคู่มือและสื่อเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมออกเผยแผ่แก่ประชาชน

^{๓๓} สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม . (2556). มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๓๐/๒๕๔๕ สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม มติที่ ๔๙๕/๒๕๔๕ เรื่อง ขออนุมัติปรับปรุงคณะกรรมการปรับปรุงแก้ไขระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘.

^{๓๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์. (2556). ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๔๖.

๖. จัดดำเนินการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนเพื่อสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมกับเพศและวัยของกลุ่มคนทุกระดับ

๗. ส่งเสริมให้มีการประกอบศาสนพิธีให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาในโอกาสต่างๆ เช่นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โดยการเร่งรัดให้พุทธศาสนิกชนและองค์กรทางศาสนาทั้งภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมทำนุบำรุงอุปถัมภ์และพัฒนากิจการพระศาสนาโดยระดมสรรพกำลังตามกำลังตามความสามารถและความสนใจในรูปแบบต่างๆรวมทั้งสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างวัดบ้านและโรงเรียนเพื่อความสามัคคีและความมั่นคงภายในชุมชน

- ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนและองค์กรอื่นๆในชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชนทำหน้าที่ให้การทำนุบำรุงอุปถัมภ์และพัฒนาศาสนสถาน

- สนับสนุนให้มีการระดมทุนและจัดตั้งกองทุนเพื่อกิจการพระพุทธศาสนา

- ส่งเสริมและประสานงานให้มวลสมาชิกในองค์กรทุกระดับได้รู้จักและแลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกันตลอดจนได้ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

การดำเนินงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้จะต้องมีการพัฒนาการบริหารงานด้านพระศาสนาให้มีประสิทธิภาพด้วยการเร่งรัดพัฒนาการบริหารงานด้านพระศาสนาทุกระดับสนับสนุนการบริหารการปกครองคณะสงฆ์และพัฒนาระบบสารสนเทศระบบการติดตามประเมินผลและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจุบันบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่จะเน้นที่ชนบทมากกว่าในเมืองด้วยเหตุที่สภาพสังคมในชนบทนั้นยังมีแบบเก่าอยู่เป็นจำนวนมากคือเป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมแทบทุกด้านของหมู่บ้านมีภิกษุเป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดของชุมชน ดังนั้นพระภิกษุจึงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยปริยายกิจกรรมใดที่เป็นเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หมู่บ้านพระภิกษุก็มักเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอโดยยึดหลักกว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือโดยเมตตากรุณาธรรมโดยพื้นฐานความจริงที่ว่าท่านเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งนั้นและจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยการดำรงชีพจากชาวบ้านซึ่งความเป็นอยู่ที่สุขสมบูรณ์ของหมู่บ้านก็ย่อมมีผลต่อความเป็นอยู่ของตัวท่านเองด้วยจึงเป็นโครงการจัดส่งพัฒนาการตลอดจนการให้บริการต่างๆเข้าไปยังท้องถื่นชนบทห่างไกลนั้นพระภิกษุซึ่งจำพรรษาอยู่ในหมู่บ้านแต่ละแห่งก็ได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำการพัฒนาหมู่บ้านนั้นๆอย่างไม่เป็นทางการอยู่แล้วจนเป็นปกติวิสัยและเมื่องานพัฒนาดังกล่าวเข้าไปถึงหมู่บ้านท่านก็ได้เข้าร่วมงานเหล่านั้นด้วยความเต็มใจเช่นเป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่มเป็นที่ปรึกษาและเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาเรียกความร่วมมือจากชาวบ้านในการสร้างสาธารณสมบัติและสิ่งสาธารณูปโภคเช่นสะพานบ่อน้ำถนนศาลาโรงเรียนฯลฯ เป็นต้นเพื่อสร้างความเจริญให้แก่หมู่บ้านของท่านเอง

สำหรับพระภิกษุในระดับผู้บริหารการปกครองและผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาของสถาบันสงฆ์ ก็มีความเห็นสอดคล้องกับการพัฒนาชนบทของรัฐบาลและสนองตอบการขอความร่วมมือในนโยบายดังกล่าวโดยการรับงานพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของกิจแห่งคณะสงฆ์ โดยมีพระโสภณวรารักษ์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ รับผิดชอบภารกิจหลักและนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ดังต่อไปนี้

๓.๒.๒.๑. ด้านการเผยแผ่

๑. งานพระสังฆาธิการ พระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ และพระวิปัสสนาจารย์
๒. งานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล
๓. การควบคุมและส่งเสริมหน่วยงานหรือศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา
๔. การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์
๕. การอบรมศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม นักเรียน ข้าราชการ และประชาชน
๖. การจัดอบรมบุคลากรผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา
๗. การส่งเสริมและสนับสนุนในการอบรมพุทธศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา
๘. การจัดการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนเพื่อต่อต้านยาเสพติด
๙. การจัดทำบัญชีพระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ และพระวิปัสสนาจารย์
๑๐. การอบรมพระนวกะประจำปี
๑๑. การจัดโครงการชุบชีวิตพระหลวงตา

๓.๒.๒.๒. นโยบายด้านการเผยแผ่

๑. กำหนดจัดให้มีการประชุมอบรมสัมมนาเพื่อพัฒนาบุคลากรด้านการเผยแผ่ อาทิ พระวิปัสสนาจารย์ พระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ พระผู้สอนพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาให้มีรูปแบบ เทคนิควิธีการเผยแผ่ที่งานที่ดี มีประสิทธิภาพ อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง
๒. กำหนดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมด้านการเผยแผ่ อาทิ ธรรมสัญจร เข้าค่ายพุทธบุตร นำหลักธรรมสู่กลุ่มบุคคลเป้าหมาย อาทิ กลุ่มเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ
๓. กำหนดให้ทุกวัดในเขตปกครองตำบล อำเภอ จังหวัดฯ ได้จัดกิจกรรมนิทรรศการ และประชาชนสัมพันธ์งานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๔. กำหนดให้มีการส่งเสริมการสนับสนุนในกิจการงานของพระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ และพระวิปัสสนาจารย์ โดยการกำหนดภารกิจ เขตพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน และมีการรายงานผลการปฏิบัติงานไตรมาสละ ๑ ครั้ง

๕. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลและมีการรายงานผลการปฏิบัติงาน ไตรมาสละ ๑ ครั้ง

๖. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์

๗. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดอบรมภายในและออกอบรมศีลธรรมและจริยธรรม แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป

๘. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการเติมปัญญาให้แก่สังคมในรูปแบบต่าง ๆ

๙. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนเพื่อต่อต้านยาเสพติด อย่างน้อยอำเภอละ ๑ แห่งต่อปี โดยจะรวมกันจัดที่วัดใดก็ได้

๑๐. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดการบริการและอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานการเผยแผ่กับหน่วยงาน พระสงฆ์และประชาชนทั่วไป

๓.๒.๒.๓. ด้านการสาธารณูปการ

๑. การสร้างวัดและตั้งวัดในพระพุทธศาสนา

๒. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างภายในวัด

๓. การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติของวัด

๔. การขอใช้ที่ดินของทางราชการเพื่อการสร้างวัด

๕. การบริหารและการจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน

๖. การจัดให้เป็นอุทยานการศึกษา

๗. การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น

๘. การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถานภายในวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และท่องเที่ยว

๙. การร่วมกับสถานศึกษาและชุมชนจัดประเพณีท้องถิ่นในวัด

๑๐. การจัดทำแผนผังเพื่อแสดงสิ่งปลูกสร้างภายในวัด

๑๑. การจัดอบรมพระสงฆ์ให้การมีความรู้ด้านสาธารณูปการ

๑๒. การจัดทำที่ตั้งวัด และธรณีสงฆ์ของวัดให้มีเอกสารสิทธิ์

๓.๒.๒.๔. นโยบายด้านการสาธารณูปการ

๑. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนทุกวัดจัดทำแผนงานและโครงการในการพัฒนาวัด

๒. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนผังแสดงสิ่งปลูกสร้างภายในวัด โดยต้องจัดทำทุกวัด เก็บไว้ที่วัด ๑ ชุด ตำบลเก็บไว้ ๑ ชุด อำเภอเก็บไว้ ๑ ชุด จังหวัดเก็บไว้ ๑ ชุด

๓. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารและจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน โดยมีการพัฒนาบริเวณวัดให้สะอาด ร่มเย็น และสงบ เพื่อเป็นประโยชน์ด้านจิตใจต่อชุมชน

๔. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการดูแลรักษาและจัดการศาสนาสมบัติของวัด โดยจัดทำทะเบียนควบคุมไว้อย่างมีระบบเพื่อสะดวกต่อการตรวจสอบ

๕. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการควบคุมการสร้างวัดและการตั้งวัดในพระพุทธศาสนา โดยต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

๖. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างภายในวัดโดยเน้นประโยชน์จากการใช้สอยเป็นสำคัญ ส่วนการขออนุญาตก่อสร้างหรือการต่อเติมต้องทำเรื่องขออนุญาตพร้อมส่งแบบแปลนสิ่งปลูกสร้าง และแผนผังของวัดโดยระบุด้วยว่าจะก่อสร้างในจุดใดส่งมาตามลำดับจนถึงจังหวัด เมื่อจังหวัดมีหนังสืออนุญาตแล้วจึงปลูกสร้างได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดระเบียบสิ่งปลูกสร้างภายในวัดให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงามในระยะยาว

๗. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งอุทยานการศึกษาศูนย์วัฒนธรรม ห้องถื่น การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถานภายในวัดให้เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป

๘. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการให้บริการและอำนวยความสะดวกในด้านการติดต่อประสานงานสาธารณูปการกับหน่วยงาน พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไป

คณะกรรมการประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยการแต่งตั้งกรรมการโดยตำแหน่ง

๑. ประธานกรรมการได้แก่เจ้าอาวาสที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้นๆ

๒. รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตได้แก่เจ้าอาวาสวัดอื่นทุกวัดในตำบลนั้นเว้นแต่ในกรณีที่เจ้าอาวาสอื่นนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลขึ้นไปให้มอบหมายแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในวัดของตนเป็นรองประธานในฐานะเจ้าอาวาสด้วย

๓. รองประธานกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ได้แก่กำนันในตำบลนั้นๆ ถ้าตำบลนั้นอยู่ในเขตเทศบาลให้มีผู้แทนเทศบาลเป็นรองประธานฝ่ายคฤหัสถ์

๔. กรรมการได้แก่ผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลในตำบลนั้น

กรรมการโดยแต่งตั้งได้แก่กรรมการซึ่งที่ประชุมกรรมการโดยตำแหน่งคัดเลือกจากคฤหัสถ์ซึ่งเป็นนายกเทศนิคม ครูผู้ทรงคุณวุฒิในตำบลนั้นไม่น้อยกว่า๕คนและไม่เกิน๙คนเสนอเจ้าคณะอำเภอเพื่อแต่งตั้งและคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่งเมื่อตายลาออกและดำรงตำแหน่งครบ๓ปี

บทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล(อ.ป.ต.)มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. จัดการอบรมประชาชนตามวัตถุประสงค์และวิธีการที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมนี้และตามแผนการอบรมซึ่งคณะกรรมการ อ.ป.ก. จะได้กำหนดขึ้นโดยความเห็นของมหาเถรสมาคม

๒. ปฏิบัติการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนในตำบลนั้นตามกำลังและความสามารถ

๓. แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินและฝ่ายธุรการอื่นๆ กำหนดวิธีปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการและการดำเนินการสมควรจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อมอบหมายให้พิจารณาหรือดำเนินการใดๆ ก็ได้

๔. จัดการดูแลรักษาทรัพย์สินของหน่วยอบรมให้เป็นไปด้วยดี

๕. เสนอความเห็นหรือขัดข้องต่อคณะกรรมการอำนวยการอบรมและปฏิบัติการตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการหรือผู้อำนวยการอบรมแล้วแต่กรณี

๖. ติดต่อประสานงานและขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเพื่อให้การอบรมประชาชนดำเนินไปโดยสะดวกและเรียบร้อย

๗. เสนอรายการกิจการที่ได้ดำเนินการไปแล้วในรอบปีต่อคณะกรรมการอำนวยการและผู้อำนวยการอบรมตามลำดับจนถึงคณะกรรมการอบรมประชาชนกลาง

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) อยู่ในความอำนวยการของคณะกรรมการและผู้อำนวยการตามลำดับดังนี้คือคณะกรรมการอำนวยการอบรมปาสาธะจำจังหวัดคณะกรรมการอบรมประชาชนกลางซึ่งมีชื่อย่อว่าคณะกรรมการ อ.ป.จ. และคณะกรรมการ อ.ป.ก. ตามลำดับในเมื่อคณะกรรมการ อ.ป.อ. มีความประสงค์จะขอตั้งหน่วยอบรม ณ วัดใดให้รายงานเสนอขอรับอนุมัติจากคณะกรรมการ อ.ป.จ. เมื่อได้รับอนุมัติและดำเนินการอบรมครั้งแรกแล้วให้หน่วยอบรมนั้นรายงานโดยลำดับจนถึงคณะกรรมการ อ.ป.ค. ในกรณีที่คณะกรรมการ อ.ป.ต. เห็นสมควรย้ายหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจากวัดหนึ่งไปยังอีกวัดหนึ่งในตำบลเดียวกันให้รายงานเสนอผ่านคณะกรรมการ อ.ป.อ. จนถึงคณะกรรมการ อ.ป.จ. เมื่อได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการ อ.ป.จ. แล้วจึงย้ายได้และให้รายงานโดยลำดับจนถึงคณะกรรมการ อ.ป.ก.

เพื่อให้งานของหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลบรรลุตามวัตถุประสงค์พระพุทธรูปวงค์มณีเจ้าคณะใหญ่หนเหนือได้จัดตั้งศูนย์ประสานงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในหน่วยเหนือขึ้นซึ่งประกอบไปด้วยภาคเหนือตอนบนทั้งหมดเพื่อเป็นการขยายผลงาน อ.ป.ต. พ.ศ. ๒๕๑๘ ทั้ง ๘ ด้านเข้าสู่ประชาชนอย่างทั่วถึงเรียกว่าศูนย์ประสานงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในหนเหนือ

ศูนย์ประสานงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในหนเหนือเรียกชื่อย่อว่าศ.อปต.น. เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๓๒ โดยมีพระพุทธรูปวงค์มณีเจ้าคณะใหญ่

หนเหนือเป็นประธานกรรมการบริหารศ.อปต.น. พลโทวิระพันธุ์แม่ทัพภาคที่ ๓ (ในสมัยนั้น) ประธานกรรมการที่ปรึกษา ศ.อปต.น.

๓.๒.๓ สารสำคัญในการจัดตั้ง

๑. เนื่องจากสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วเป็นเหตุให้เกิดผลกระทบค่อนข้างรุนแรงต่อสถานการณ์ทางพระศาสนาโดยเฉพาะกับพระภิกษุสามเณร

๒. ความยากไร้และความขัดสนของพุทธศาสนิกชนจากความผันผวนทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้กล่าวมาแล้วมีผลกระทบอย่างกว้างไกลจ่อพุทธศาสนิกชนที่ห่างไกลแม้กระทั่งพุทธศาสนิกชนในเขตชุมชนเมืองความยากไร้ทำให้สุขภาพอนามัยเสื่อมโทรมหันเหไปสู่อบายมุขและสิ่งเสพติดที่เป็นพิษภัยต่อร่างกายและจิตประสาทเป็นเหตุให้คุณภาพของความเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติเสื่อมถอยลง

๓. การพระพุทธรูปศาสนากับความมั่นคงของชาติเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าการพระพุทธรูปศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงต่อชาติบ้านเมืองเพราะพระพุทธรูปศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแต่การเผยแผ่ศาสนาเพื่อให้เกิดความมั่นคงต่อประเทศชาติสืบไป

วัตถุประสงค์ตำบลตาคลี อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์มีหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลทั้งสิ้น ๑๐ หน่วยแต่ละหน่วยอบรมต่างก็มีโครงการเพื่อตอบสนองนโยบายของ อ.ป.ต. ในกิจกรรม ๘ ด้านตามที่ทางมหาเถรสมาคมกำหนดไว้ข้อเท็จจริงในการปฏิบัตินั้นจะปฏิบัติได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถของคณะกรรมการแต่ละหน่วยงาน อ.ป.ต. ของจังหวัดนครสวรรค์เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ

โดยหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอำเภอดาคลีแบ่งออกเป็น ๑๐ หน่วยตามการแบ่งการปกครองของอำเภอดาคลีดังนี้

๑. ตาคลี
๒. หนองหม้อ
๓. หัวหวาย
๔. หนองโพ
๕. ช้องแค
๖. จันเสน
๗. ลาดทิพย์รส
๘. ห้วยหอม
๙. สร้อยทอง
๑๐. พรหมนิมิต

หน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละหน่วยสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวไปปรับใช้ขยายผลถ่ายทอดไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆเกิดความตื่นตัวในการที่จะร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตนอันที่จริงหัวข้อธรรมที่จะใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นมิใช่จะมีเพียง๘ประการตามที่กำหนดไว้ในระเบียบนี้เท่านั้นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลหน่วยใดพิจารณาเห็นว่าในท้องถิ่นประโยชน์แก่ชุมชนในท้องถิ่นของตนก็สามารถจะเลือกดำเนินการได้เพื่อให้เกิดความหลากหลาย

หลักธรรมสำหรับใช้ในการพัฒนาจิตใจนั้นมีมากมายหลายประเภทเหมาะสำหรับบุคคลคนทั่วไปเช่นความไม่ประมาทความเกลียดชังกลัวบาปการพึ่งตนเองความขยันหมั่นเพียรการครองเรือนรวมไปถึงนำไปใช้ในการจัดการในหน่วยงานการส่งเสริมความสามัคคีหลักธรรมที่ใช้ได้แก่

๑. อปริหานิยธรรม ๗

ฝ่ายบ้านเมือง

อปริหานิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม๗ประการเป็นไปเพื่อความเจริญอย่างเดียวส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในหมู่มนุษย์เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์และเกิดความสามัคคีในสังคมสืบไปผู้ปฏิบัติธรรมนี้จะ เป็นไปเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายสงฆ์คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิการอยู่ร่วมกันการทำงานร่วมกันของคนในสังคมจะต้องมีการพบปะประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอเพื่อแก้ไขปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้องที่เป็นประโยชน์เพื่อความเข้าใจที่ดีต่อกันของคนในสังคมซึ่งความเจริญไม่เกิดความเสื่อมในทุกกรณีเช่นในครอบครัวพ่อแม่ลูกมีอะไรพูดกันปรึกษากันลูกก็จะอบอุ่นปัญหาถูกไปติดยาเสพติดก็绝不会เกิดขึ้นในสถานที่ทำงานหัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้งงานก็จะราบรื่นหากมีข้อผิดพลาดทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

๒. พร้อมเพรียงกันประชุมเล็กประชุมและกระทำการที่ควรทำเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกันไม่กินแหนงแคลงใจกันจะทำงานอะไรก็สำเร็จได้เช่นในครอบครัวมีอะไรปรึกษารื้อกันก็ต้องอยู่พร้อมๆกันเพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่จะทำลงไปด้วยความเต็มใจ

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้วเช่นบ้านเมืองจะสงบสุขได้ทุกคนจะต้องบัญญัติและไม่ล้มเลิกระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆของคณะและสังคมตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องตัวอย่างเช่นนักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยจะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

๔. เคารพนับถือผู้ใหญ่การเคารพและรับฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะผู้ใหญ่เกิดก่อนผ่านประสบการณ์มากกว่าประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำถ้าเรา

ให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำสังคมก็จะไม่ยุ่งวุ่นวายเช่นถ้าลูกเชื่อฟังพ่อแม่ก็จะเป็นคนดีได้เพราะไม่มีพ่อแม่คนไหนอยากลูกตนเองให้ชั่ว

๕. ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรีสตรีถือว่าเป็นเพศแม่เป็นเพศที่อ่อนแอบุรุษควรให้เกียรติให้การยกย่องปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแกถ้าสังคมใดๆ ผู้หญิงถูกกดขี่ข่มขืนมาๆ ความเสื่อมก็จะเกิดกับสังคมนั้น

๖. สักการะเคารพเจดีย์หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนาเพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่นการเคารพพระปฐมเจดีย์

๗. ให้การอารักขาคຸ່ມครองอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์คือการคຸ່ມครองบรรพชิตซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป

ฝ่ายสงฆ์

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ เช่นการทำอุโบสถสังฆกรรม

๒. พร้อมเพรียงกันประชุมเลิกประชุมและทำกิจที่สงฆ์ต้องทำการประชุมถือว่าเป็นกิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกันแต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกันเพื่อความสามัคคีก็ต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกันทุกครั้งเช่นการทำพิธีกรรมในงานมงคลนิยมใช้พระสงฆ์สงฆ์ภิกษุก็ต้องมาพร้อมกันจึงจะทำพิธีกรรมได้

๓. ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไม่ลบล้างสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ถือว่าสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม

๔. เคารพนับถือและรับฟังถ้อยคำของภิกษุผู้ใหญ่ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์เช่นภิกษุผู้ใหญ่สั่งขมปิตรสังฆปริณายกภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามลำดับชั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

๕. ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้นเพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสต้นหาความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้นจึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

๖. ยินดีในเสนาสนะอันควรคือพระสงฆ์ต้องมีชีวิตเรียบง่ายมุ่งแสวงหาธรรมเพื่อเผยแพร่ให้กับผู้อื่น

๗. ตั้งใจอยู่ว่าเพื่อนภิกษุสามเณรเป็นผู้มีศีลซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มาที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุขคือพระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อสมาชิกเก่าเพื่อสังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่อม

๒. อริยทรัพย์ ๗

ผู้ที่มีธรรมทั้ง ๗ ประการนี้พระพุทธรูปองค์ทรงตรัสว่าเป็นผู้ไม่จนถึงแม้ว่าทรัพย์สมบัติภายนอกคือเงินทองข้าวของอย่างอื่นข้าวเมล็ดเดียวจะไม่มีก็ตามท่านกล่าวว่าเป็นผู้ที่ไม่จนเพราะมีอริยทรัพย์คือทรัพย์อันประเสริฐเต็มพร้อมอยู่ในจิตใจอริยทรัพย์๗ประการมีดังนี้

๑. ศรัทธาคือความเชื่อความเลื่อมใสควรเชื่อในสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์มีสาระเป็นแก่นสารจริง

๒. ศีลเรียกตามภาษาบาลีว่า"สทธานสีลธน"ศีลคือความปกติทางกายและทางวาจาไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นไม่สร้างความทุกข์ให้แก่ผู้อื่นไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตละเว้นจากการลักทรัพย์ละเว้นจากการประพฤติดิฉิประเวณีละเว้นจากการพูดปดมดเท็จละเว้นจากการเสพสุรายาเมา

๓. หิริธันยาคือความละอายต่อบาป

๔. โอตตัปปธันยาคือความสะดุ้งตกใจกลัวต่อบาปขึ้นชื่อว่าเป็นบาปแล้วไม่ทำมีมละอายต่อบาปทุจริตการหาผิดหาไม่ดีทุกสิ่งทุกอย่างมีความสะดุ้งตกใจกลัวต่อบาปทุจริตหรือกรรมวิบากที่ผู้ทำผิดแล้วจะต้องได้รับเสวยกรรมวิบากคือความทุกข์

๕. พาหุสัจจนังหรือสุตธันยาคือความเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนดีได้สดับตรับฟังหรือการทรงจำธรรมไว้ในจิตใจซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

๖. จาคธันยาคือการบริจาคทานแก่ผู้ที่ควรให้การให้ควรเป็นการให้บริจาคด้วยน้ำใสใจจริงแก่ผู้ที่ควรให้

๗. ปัญญาคือความรอบรู้รอบรู้ทั้งในสิ่งที่ประโยชน์และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์สิ่งใดเป็นประโยชน์ก็ชวนชวายทำแต่สิ่งนั้นสิ่งใดที่ไม่เป็นประโยชน์ก็พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

๓. สัมปยุตธรรม ๗

สัมปยุตธรรมหมายถึงธรรมของสัตบุรุษหรือธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษคำว่า"สัตบุรุษ"หมายถึงคนดีนักปราชญ์หรือบัณฑิตสัมปยุตธรรมจึงหมายถึงคุณธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมี๗ประการคือ

๑. ัมมัญญุตาหมายถึงความเป็นผู้รู้จักเหตุคือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินกิจการงานต่างๆรู้และเข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผลเช่นรู้ว่าตำแหน่งฐานะอาชีพการงานของตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไรมีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไรจึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆดังนั้นเป็นต้นตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมหรือหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องมีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. อัตถัญญุตาทมาหมายถึงรู้ความมุ่งหมายและรู้จักผลคือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติเข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำรู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ได้ประโยชน์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลหรือเป้าหมายอย่างไรที่ให้มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะการงานอย่างนั้นเขากำหนดความมุ่งหมายอะไรกิจการงานที่ตนกระทำอยู่ในขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอย่างไรบ้างเป็นผลดีหรือผลเสียเป็นต้นตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้ความหมายของคติธรรมดาและประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. อัตถัญญุตาทมาหมายถึงรู้ตนคือรู้ตามเป็นจริงว่าตัวเรานั้นว่าโดยฐานะภาวะเพศกำลังความรู้ความสามารถและคุณธรรมเป็นต้นเป็นอย่างไรมีลักษณะแบบไหนและนำมาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับตนและกระทำให้สอดคล้องกับสภาพที่แท้จริงของตนก็จะทำให้สัมฤทธิ์ผลตลอดจนรู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เจริญก้าวหน้าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. มัตถัญญุตาทมาหมายถึงรู้ประมาณคือรู้จักความพอดีเช่นรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูดในการปฏิบัติกิจการงานต่างๆตลอดจนรู้จักประมาณในการพักผ่อนหลับนอนและการสนุกสนานรื่นเริงต่างๆทำกิจการทุกอย่างด้วยความเข้าใจในวัตถุประสงค์เพื่อผลที่ได้อย่างแท้จริงมิใช่เพื่อเห็นแก่ความพอใจความชอบใจหรือเอาแต่ใจตนเองเพียงอย่างเดียว

๕. กาลัญญุตาทมาหมายถึงรู้กาลคือรู้กาลเวลาอันเหมาะสมและรู้ระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจการต่างๆรู้จักแบ่งเวลาให้เหมาะสมในแต่ละกิจการที่ตนกระทำเช่นแบ่งเวลาเรียนเวลาทำงานเวลาอ่านหนังสือเวลาเล่นเวลาพักผ่อนเป็นต้นนอกจากนั้นจะต้องเป็นคนตรงต่อเวลารับผิดชอบต่อเวลาที่ตนกำหนดที่ตนได้วางแผนไว้เพื่อผลสำเร็จที่มีต่อตนเองอย่างแท้จริง

๖. ปริสัณญุตาทมาหมายถึงรู้ชุมชนคือรู้จักถิ่นรู้จักชุมชนรู้ในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อท้องถิ่นของตนมีความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเข้าใจและปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชนไม่รังเกียจหรือดูหมิ่นเหยียดหยามท้องถิ่นหรือชุมชนของตนควรให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือหรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเป็นต้น

๗. บุคคลัญญุตาทมาหมายถึงรู้บุคคลคือรู้จักและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าแต่ละคนมีบุคลิกลักษณะอุปนิสัยความรู้ความสามารถและคุณธรรมที่ต่างกันไปควรจะรู้จักปฏิบัติต่อแต่ละบุคคลอย่างไรเช่นไรบุคคลไหนควรคบไม่ควรคบบุคคลไหนที่เราควรให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนบุคคลไหนที่เราควรให้คำแนะนำสั่งสอนช่วยเหลือเป็นต้นหากต้องการเป็นคนดีของสังคมให้เป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลอื่นควรปฏิบัติตนตามหลักของสัปปริสธรรม๗ประการนี้จึงจะได้ชื่อว่า “มีคุณสมบัติของความเป็นคนดีที่สมบูรณ์”

สัปปุริสธรรมอีก ๗

๑. สัตบุรุษประกอบด้วยธรรม๗ประการคือมีศรัทธามีความละเอียดรอบคอบมีความกลัวต่อบาปเป็นคนไต่ยินไต่ฟังมากเป็นคนมีความเพียรเป็นคนมีสติมั่นคงเป็นคนมีปัญญา
๒. จะปรึกษาสิ่งใดกับใครๆก็ไม่ปรึกษาเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น.
๓. จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น
๔. จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น
๕. จะทำสิ่งใดก็ไม่ทำเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น
๖. มีความเห็นชอบมีเห็นว่าทำได้ดีทำชั่วได้ชั่วเป็นต้น
๗. ให้ทานโดยเคารพคือเอื้อเฟื้อแก่ของที่ตัวให้และผู้รับทานนั้นไม่ทำอาการดูทั้งเสีย

๔. โปชนงค์ ๗

โปชนงค์ ๗ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้หรือองค์ของผู้ตรัสรู้หมายถึงธรรมหรือข้อปฏิบัติเพื่อยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์กล่าวคือถึงที่สุดแห่งการดับทุกข์หรือการตรัสรู้อันมี๗ประการ ซึ่งเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้องดังงามก็ดำเนินไปตามหลักอหิปัจจยตาหรือปฏิจกสมุพบันธรรมอันเป็นไปดังนี้

๑. สติ	ความระลึกได้
๒. ธัมมวิจยะ	ความสอดส่องธรรม
๓. วิริยะ	ความเพียร
๔. ปีติ	ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิ	ความสงบใจและอารมณ์
๖. สมาธิ	ความตั้งใจมั่น
๗. อุเบกขา	ความวางเฉย

เรียกตามประเภทว่าสติสัมโพชนงค์ไปโดยลำดับจนถึงอุเบกขาสัมโพชนงค์โพชนงค์ ๗ จึงล้วนเป็นธรรมเหล่าใดที่บุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้วย่อมยังให้เกิดวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์หรือถึงที่สุดแห่งการดับทุกข์นั่นเอง

๕. ขรवासธรรม^{๓๕}

ขรवासธรรมคือธรรมอันสูงสุดของขรवासซึ่งเปรียบได้กับกฎเบื้องต้นที่จะนำครอบครัวไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกล่าวว่าประกอบด้วยธรรมะ ๔ ข้อดังนี้คือ

^{๓๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖; ขุ.ส.(ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

๑. สัจจะ คือความจริงมีความซื่อสัตย์มั่นคงและจริงใจทั้งจริงใจต่อตนเองจริงใจต่อผู้อื่นจริงใจต่อหน้าที่เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้จะได้รับความเชื่อถือได้รับเกียรติเป็นผลสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม

๒. ทมะ คือการเป็นผู้รู้จักปรับปรุงตัวเองให้รู้จักข่มใจตนเองบังคับควบคุมตัวเองไม่ให้เกิดราคะโทสะเมื่อปฏิบัติได้ดังนี้จะไม่ทำชั่วไม่ทำบาปรวมถึงสิ่งอกุศลและจะปรับปรุงตัวเองให้ปฏิบัติแต่สิ่งดีงามอยู่เสมอ

๓. ขันติ คือความอดทนความเข้มแข็งมุ่งปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไม่ท้อถอยสำหรับผู้ครองเรือนควรมีความอดทนในเรื่องต่อไปนี้

๑) อดทนต่อความลำบากเช่นความเหนื่อยหิวกระหายและเรื่องอื่นๆที่เป็นเรื่องไม่สะดวกสบายเพราะการทำงาน

๒) อดทนต่อทุกขเวทนาคือความเจ็บป่วยเช่นปวดหัวปวดท้องเป็นไข้และโรคอื่นๆอย่าให้ความเจ็บป่วยเป็นต้นเหตุของการละทำความดีหรือกล่าวว่อย่าทำชั่วเพราะอ้างว่าเจ็บป่วยเป็นเหตุ

๓) อดทนต่อความเจ็บใจวิธีลดความเจ็บใจคือการลดความถือตัวแล้วปล่อยวางความเจ็บใจก็จะทุเลาลง

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลสไม่หลงใหลเพลิดเพลินไปกับสิ่งต่างๆที่ก่อให้เกิดกิเลสเช่นการบำเรอการได้ลาภผลการเที่ยวเตร่ความสนุกสนาน

๕. จาคะ คือ ความเสียสละมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันของของตนแก่คนที่ควรให้เช่นการให้ทานเพื่อทำความโลภลดลงเมื่อปฏิบัติได้ดังนี้จะทำให้ความโลภหมดไปหรือบรรเทาเบาบางลง

๖. พรหมวิหาร ๔^{๓๖}

พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐธรรมประจำใจอันประเสริฐหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ได้แก่

๑. เมตตาความรักใคร่ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข

๒. กรุณาความสงสารคิดช่วยเหลือให้พ้นทุกข์

๓. มุทิตาความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี

๔. อุเบกขาความวางเฉยไม่ตีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

๗. อคติ ๔

อคติแปลว่าไม่ใช่ทางไปไม่ใช่ทางเดินไม่ควรไปไม่ควรเดินในภาษาไทยหมายถึงความลำเอียงความไม่ยุติธรรมความไม่เป็นธรรม

^{๓๖}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕; ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

อคติเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ยังมีกิเลสซึ่งจะต้องมีด้วยกันทุกคนเพราะปกติคนเราจะทำอะไรก็ตามมักจะคิดถึงประโยชน์ของตนเองญาติพี่น้องหรือพวกพ้องก่อนเสมอซึ่งการกระทำในลักษณะเช่นนี้เป็นสาเหตุทำให้ความถูกต้องความดีอยู่เหนือความถูกต้องความดีหรือเห็นผิดเป็นชอบพระพุทธศาสนาแบ่งอคติออกเป็น ๔ ประเภทตามพื้นฐานแห่งจิตใจคือ

๑. ฉันทาคติความลำเอียงเพราะความรักใคร่หมายถึงการทำให้เสียความยุติธรรมเพราะอามาริความรักใคร่หรือความชอบพอกันซึ่งมักเกิดกับตัวเองญาติพี่น้องและคนสนิทสนมการแก้ไขฉันทาคติต้องทำให้เป็นกลางโดยการปฏิบัติต่อทุกคนให้เหมาะสมเหมือนกัน

๒. โทสาคติความลำเอียงเพราะความไม่ชอบเกลียดชังหรือโกรธแค้นหมายถึงการทำให้เสียความยุติธรรมเพราะความโกรธหรือลู่อ่านาจอโศกการแก้ไขโทสาคติทำได้ด้วยการทำให้หนักแน่นรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราและพยายามแยกเรื่องส่วนตัวกับเรื่องงานออกจากกัน

๓. โมหาคติความลำเอียงเพราะความไม่รู้หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หมายถึงการทำให้เสียความยุติธรรมเพราะความสะเพร่าความไม่ละเอียดถี่ถ้วนรีบตัดสินใจก่อนพิจารณาให้ดีวิธีแก้ไขทำได้โดยการเปิดใจให้กว้างทำให้ใจให้สงบมองโลกในแง่ดีและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

๔. ภยากติความลำเอียงเพราะความกลัวหมายถึงการทำให้เสียความยุติธรรมเพราะมีความหวาดกลัวหรือเกรงกลัวภัยอันตรายวิธีแก้ไขทำได้ด้วยการพยายามฝึกให้เกิดความกล้าหาญโดยเฉพาะความกล้าหาญทางจริยธรรมคือกล้าคิดกล้าพูดในสิ่งที่ดีงาม

นอกจากนี้หลักธรรม **อริยสัจ ๔** และ **มรรคมีองค์ ๘**^{๓๗} หรือเรียกว่าธรรมแห่งความหลุดพ้นก็สามารถนำมาใช้ในการอบรมพัฒนาซึ่งอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมที่จำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้แก่ทุกขหมายถึงรู้สภาวะที่เป็นทุกข์สมุทัยหมายถึงรู้สิ่งที่ป็นสาเหตุแห่งทุกข์นิโรธหมายถึงรู้สภาวะดับทุกข์และมรรคหมายถึงรู้มรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์และเมื่อเข้าใจเรื่องทุกข์และปรารถนาที่จะดับทุกข์ได้แล้วจึงจะเข้าใจว่าดับทุกข์อย่างไรก็เป็นมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ(ความเห็นชอบ)คือเห็นตามอริยสัจ ๔ ความรู้ในทุกข์ความรู้ในเหตุให้ทุกข์เกิดความรู้ในความดับทุกข์และความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

๒. สัมมาสังกัปปะ(ความดำริชอบ)คือความคิดความดำริที่ถูกต้องใจบริสุทธิ์เป็นอิสระจากอารมณ์โลกโกรธหลงเป็นไปเพื่อความสุขความเมตตาไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา(การพูดชอบ)คือการงดเว้นจากการพูดเท็จพูดส่อเสียดพูดคำหยาบพูดเพื่อเจือพูดในสิ่งที่ป็นจริงเป็นประโยชน์ถูกกาลเทศะสุภาพและอ่อนโยนด้วยจิตเมตตาและหวังดี

๔. สัมมากัมมันตะ(การงานชอบ)คือมีเมตตา(ไม่ฆ่าสัตว์)ซื่อสัตย์(ไม่ลักทรัพย์)ให้ทานไม่ประพฤติดีกในกาม

^{๓๗} สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, สัมมาทิฐิตามพระเถรอธิบายของท่านพระสาริบุตรเถระ, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒๒-๓๓๓.

๕. สัมมาอาชีวะ(การเลี้ยงชีพชอบ)คือละการเลี้ยงชีพที่ผิดสำเร็จด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบเมื่อเห็นถูกต้องคิดถูกต้องพูดถูกต้องทำถูกต้องอาชีพอ้อมบริสุทธ์ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

๖. สัมมาวายามะ(ความเพียรชอบ)คือเพียรในการละอกุศลเกาะวังอกุศลใหม่ที่จะเข้ามาเพียงสร้างกุศลให้ถึงพร้อมและรักษากุศลที่สร้างไว้ไม่ให้เสื่อม

๗. สัมมาสติ(สติชอบ)คือความระลึกชอบระลึกถึงอริยสัจ๔ทั้งหมดว่าเป็นอย่างไรระลึกถึงความเพียรการดำรงตนการประพฤติตนจากความคิดความเห็นของตนในแต่ละวันว่าเป็นอย่างไรมุ่งสู่การดับทุกข์หรือไม่

๘. สัมมาสมาธิ(สมาธิชอบ)คือเมื่อจิตสงบจิตจึงตั้งมั่นเมื่อจิตตั้งมั่นนาน(ผลจากการฝึกสมาธิ)ญาณ(ผลจากการฝึกวิปัสสนา)จึงเกิดขึ้น

จากหลักธรรมดังกล่าวนี้เป็นเพียงหลักธรรมบางส่วนที่เป็นแนวเพื่อการดำเนินกิจกรรมหน่วย อ.ป.ต. ทั้ง ๘ ด้านซึ่งแต่ละหน่วยสามารถนำหลักธรรมต่างๆที่ไม่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นไปปรับใช้กับการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุผลตามที่มหาเถรสมาคมได้กำหนดเพื่อเป็นภารกิจสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นของหน่วย อ.ป.ต.ต่อไป

๓.๓ วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินการของหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล อำเภอตากลี ในจังหวัดนครสวรรค์

คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มี ฉันทานุมัติให้พระโสภณวราภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์^{๓๔} เป็นผู้รับสนองงาน รับผิดชอบภารกิจและนโยบายของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ดังต่อไปนี้

ด้านการเผยแผ่

๑.๑ งานพระสังฆาธิการ พระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์ และพระวิปัสสนาจารย์

๑.๒ งานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

๑.๓ การควบคุมและส่งเสริมหน่วยงานหรือศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา

ปัจจุบันบทบาทของภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาสังคมเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐเอกชนและองค์กรชุมชนการศึกษาค้นคว้าและนำไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆมีมากขึ้นมูลเหตุที่ภูมิปัญญาใหม่มีบทบาทในหลายๆหน่วยงานและในการพัฒนาหลายๆด้านเพราะภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลายในวิถีชีวิตของคนในสังคมภูมิปัญญาไทยจึงเกี่ยวข้องกับสังคมโดยมี“คน”เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์กับคนในสังคมสิ่งแวดล้อมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งนี้คนใน

^{๓๔} สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ , การคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ภาค ๔ รายงานผลการปฏิบัติงาน ๒๕๕๘, (สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๔-๑๔๘.

สังคมเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้เรียนรู้สืบทอดพัฒนาถ่ายทอดและนำความรู้ภูมิปัญญามาพัฒนาวิถีชีวิตของคนในสังคมองค์ความรู้ที่คนในสังคมไทยยอมรับถือเป็นมรดกที่สืบทอดมาคู่กับประเทศไทยทั้งหมดนี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาไทย”^{๓๙}

สาขาภูมิปัญญาไทยที่ควรส่งเสริมได้แก่

๑. สาขาเกษตรกรรม หมายถึงความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆได้เช่นการทำเกษตรแบบผสมผสานการแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาดการแก้ปัญหาด้านการผลิตการแก้ไขโรคและแมลงและการรู้จักนาเทคโนโลยีใหม่ๆไปใช้ได้อย่างเหมาะสมกับการเกษตรกรรมเป็นต้น

๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึงการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการเน่าเข้าตลาดเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัยประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนในท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรมเช่นการรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารากลุ่มโรงสีกลุ่มหัตถกรรมเป็นต้น

๓. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชนโดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชนทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

๖. สาขาสวัสดิการ หมายถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

๗. สาขาศิลปกรรม หมายถึงความสามารถในการผลิตผลงานด้านศิลปสาขาต่างๆเช่นจิตรกรรมประติมากรรมวรรณกรรมทัศนศิลป์เป็นต้น

๘. สาขาการจัดการ หมายถึงความสามารถในการบริหารจัดการดาเนินการต่างๆทั้งขององค์กรชุมชนองค์กรทางสังคมอื่นในสังคมไทยเช่นการจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้านระบบผู้เฒ่าผู้

^{๓๙} หน่วยอบรมประชาชนประจำอำเภอพร้าวจังหวัดเชียงใหม่, คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล : ฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์กองพุทธศาสนศึกษาสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, หน้า๖-๗.

แก่นในชุมชนเป็นต้นกรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญเพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดีหมายถึงกระบวนการเรียนรู้พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึงความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ถิ่นภาษาโบราณภาษาไทยและการใช้ภาษาตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

๑๐. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึงความสามารถประยุกต์และปรับใช้ หลักธรรมศาสนาทางพระพุทธศาสนาตามความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อชุมชนบุคคลและสิ่งแวดล้อมมีการถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนาเช่น การบวชปาประเพณีบุญประเพณีข้าวของชาวอีสาน เป็นต้น

สรุปผลการวิจัยความเป็นมาของพระสังฆาธิการในการดำเนินการอบรมประชาชนประจำ ตำบล เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๘ ปรับปรุงแก้ไขระเบียบเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๖ แต่อาจจะไม่ได้กล่าว ขานในนามของพระสังฆาธิการ อันหมายถึงการส่งพระไปประกาศและอบรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับในสมัยพระพุทธองค์หากแต่มุ่งการสงเคราะห์ของพระองค์ ให้ชาวโลกได้รู้จักและให้เกิด ประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริงพร้อมกับการนำธรรมเหล่านั้นไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุนิพพาน หรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการต่อไป